

VIGINTI QUINQUE ANNIS

II.

EMLÉKKONFERENCIA ZLINSZKY JÁNOS TISZTELETÉRE,
A PPKE JÁK 25. JUBILEUMI TANÉVÉBEN

VIGINTI QUINQUE ANNIS

II.

◆ EMLÉKKONFERENCIA

ZLINSZKY JÁNOS TISZTELETÉRE,
A PPKE JÁK 25. JUBILEUMI TANÉVÉBEN ◆

EL BEHEIRI NADJA ÉS SZABÓ ISTVÁN
SZERKESZTÉSÉBEN

PÁZMÁNY PRESS
BUDAPEST * 2020

UNIVERSITATIS CATHOLICÆ
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATÆ
FACULTAS IURIS ET
SCIENTIARUM POLITICARUM

©

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar, 2020
© Szerkesztők, 2020
© Szerzők, 2020

ISBN 978-963-308-409-0 Ö
ISBN 978-963-308-408-3

Kiadja:
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara,
Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Készült a VaregKft. nyomdájában
www.vareg.hu

Prof. Dr. Zlinszky János
1928-2015

A ROKONSÁGI FOK SZÁMÍTÁSÁNAK REJTÉLYEI AZ ERDÉLYI SZÁSZOKNÁL

Oldalági vérrokonság és sógorság, mint házassági akadály

P. SZABÓ Béla
egyetemi tanár (DE ÁJK)

A cím lehet, hogy kissé félrevezetőre, ahogy Zlinszky professzor mondaná túl 'Blickfangos'-ra sikerült a rejtélyességre való utalással, és ezért fejtegetéseim csalódást fognak okozni. De valójában az előadás ötlete ténylegesen arra a rejtélyes tisztázatlanságra vezethető vissza, ami az erdélyi szászok oldalági rokonokra vonatkozó rokonsági fokszámítási elveivel kapcsolatban a forrásokban és a jogi irodalomban az elmúlt századokban kialakult.

Egy fiatal egri történész a 17-18. századi brassói tisztviselő családok kapcsolati – így rokonsági – hálóját vizsgálva keresett meg azzal, hogy van-e elképzelésem arról, hogyan számíthatták a szászok a rokonok és különösen az oldalági rokonok között a távolságot.¹

A legkézenfekvőbb irodalomban utánanézőm a választ nem tudtam egyértelműen megadni, mivel a szakirodalomban vizsgált rendelkezések maguk sem említik meg általában, hogy melyik *computatio* (rokonsági fokszámítási mód) alapján kell számítani a rokonsági fokot. Valószínűleg a korabeli jogalanyok tudták miről van szó, de tudhatjuk-e ezt mi is?

A meglehetősen lapidárisnak tűnő dogmatikai kérdés mögött – mint remélem sikerül majd kimutatnom – jogi kultúrák rétegeinek és vallási elképzeléseknek egymásra és egymás ellen való hatása jelentkezik.

¹ NAGY Andor: *Érvényesülési stratégiák a brassói szász tisztviselők körében. Kapcsolatháló-elemzés és családrekonstrukció az alkalmi nyomtatványok segítségével (1650–1750)*. PhD-disszertáció. Eszterházy Károly Egyetem BTK, Eger, 2019. 74–75.

Azt, hogy a rokonsági fokszámítás római jogban megtanult, a nemzések abszolút számához igazodó módszere nem az egyedüli, azt ez elsős joghallgatók már Zlinszky professzortól megtanulhatták. *A római jog továbbéléséről* szóló előadás-vázlatában így írt:

„A vérrokonságban a kánonjog különböztet egyenesági (le és felmenők közti) és oldalági (közös őstől levezetett) rokonság között. Előbbit a nemzések foka szerint tartja számon, utóbbit a közös őstől való nagyobb távolság szerint (parentelák), tehát van elsőfokú oldalági rokonság.”²

1. Alapvetés: rokonsági fokszámítási módok (*computationes*)

Köztudottan a római számítási mód szerint „*quot generationes tot gradus*”, vagyis egyenes és oldalágon is a két kérdéses személy annyiadik fokban rokona egymásnak, ahány nemzés közöttük megszámlálható.

A kánonjog szerint azonban az oldalágiak azon fokban rokonai egymásnak, amely fokban mindketten rokonai a közös ősnek. Ha ez a távolság nem egyenlő, akkor a távolabb lévőnek a közös őstől való fokbeli távolsága a döntő,³ de általában – a pontosabb meghatározás kedvéért – megjelölésre kerül a közelebbi személy rokonsági foka is: így a nagybáty és unokahúg közötti rokonságot első fokot érintő másodfokú rokonságnak is nevezik.

A két számítási mód eltérésére egy egyszerű példát hozva: az unokatestvérek a kánonjogi számítás szerint egyenlő oldalági másodfokú rokonságban vannak, a római szerint negyedfokúban.

A magánjogon belül a rokonság és különösen a rokonsági fokok számítása az öröklési jogban és a házassági akadályok (*impedimenta matrimonii*), míg a büntetőjogban (a házassági jogtól nem függetlenül) a vérfertőző kapcsolatok megítélése kapcsán játszott jelentős szerepet az elmúlt kétezer év európai jogtörténetében.

² ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése. Áttekintő jegyzet*. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 16.

³ ALMÁSI Antal: Rokonság. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben*, VI. Budapest, Pallas, 1907. 242.

2. Néhány vonatkozó szász szabály

Bár az oldalági vérrokonok közötti rokonsági fok számítása és annak mikéntje több területen előtérbe kerülhetett a szászok joggyakorlatában is, így az oldalrokonok törvényes öröklésének szabályai terén és bizonyos elidegenítési tilalmak kapcsán egyaránt, az alábbiakban – kiindulóló kérdésfeltevésünknek megfelelően – elsősorban a házassági akadályokra és ezzel kapcsolatban a vérfertőző viszonyok elbírálására vonatkozó rendelkezésekre fókuszálunk.

A törvényes öröklés rendjének ismertetése során – a Matthias Fronius⁴ évtizedes munkája által véglegesített és 1583-ban Báthory István fejedelem által megerősített szász jogkönyv (*Statuta Saxonum* vagy *Eigen-landrecht*)⁵ szövege – a legközelebbi oldalrokonokat nevesíti: lemenők és felmenők hiányában a testvérek, majd azok gyermekei örökölnék, s végül az egyéb vérrokonok következnek, a közelebbi fokon (*gradu proximis*) állók előnyben részesülnek a távolabbiakkal szemben, és az ugyanazon fokon állók egyenként (*in capita*) egyenlő arányban részesednek a hagyatékából.⁶ Ebben a körben is volt tehát jelentősége a rokonsági foknak, viszont nem volt szerepe a fok számítás módszerének, mivel a várományosok távolsága az örökhagyótól bármelyik számítási móddal ugyanazt az eredményt hozta, figyelembe véve a képviseleti elv lehetőségét vagy annak hiányát is.

⁴ Matthias Fronius (1522–1588) wittenbergi és oderafrankfurti tanulmányok után a brassói gimnázium jogtanára, majd 1553-tól városi jegyző és 1570-től tanácsos volt. Városmagyként (*villicus*) a város és a körzet gazdasági vezetője lett és így hosszabb ideig a főbíró helyettese volt. 1581 és 1588 között töröcsvári *castellanus* volt. Froniusról újabban vö. DERZSI Júlia: Párhuzamos életrajzok: Thomas Bomelius és Matthias Fronius. Értelmiségi pályák a közösség szolgálatában. In: BOGDÁNDI Zsolt – FEJÉR Tamás (szerk.): *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. [Erdélyi Tudományos Füzetek 287] Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017. 43–61.

⁵ *Statuta Iurivm Municipaliom Saxonvm in Transsylvania*: Opera MATTHIAE FRONI reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclvta Transylvaniae Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583.; *Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta: Oder eygen Landtrecht*. Durch MATTHIAM FRONIUM vbersehen, gemehret vnd mit Kön. Maeist: inn Polen gnad vnd Priuilegio in Druck gebracht. Anno M.D.LXXXIII.

⁶ SS. 2.2.12. „Post fratrum aut sororum liberos hae personae vocantur, quae proximiorum gradum cognationis obtinent, ita ut propinquiores remotioribus praefertantur, et qui sunt eiusdem gradus omnibus aequaliter competat haereditas et in capita succedant.”

Egészen más a helyzet a házassági akadályok és a vérfertőzés tényállása kapcsán: ott gyakorlati jelentősége is lehetett annak, hogy a szászok milyen *computatiós* elveket alkalmaztak.

A *Statuta* ezen kérdéskörre vonatkoztatható szabályai – a latin szövegből kiinduló saját magyar fordításban – így rendelkeznek:

SS. 2.1.4. „Nem lehetséges házasság azon személyek között, kik egymással szülői-gyermekei viszonyban állnak. És ha ilyen személyek egybekelnének, vérfertőző viszonyt hoznak létre, s büntetésük száműzetés legyen.”⁷

SS. 2.1.5. „A közös vér tisztelete miatt a vérrokonok negyedik ízig bezárólag nem köthetnek házasságot, ha csak már testi viszony nem keletkezett közöttük, ilyenkor azonban a bíró által jónak látott, alkalmas büntetéssel sújtják őket.”⁸

Az első szöveg azt látszik kimondani, hogy egyenes ági rokonok nem házasodhatnak, de egyébként a szakasz nem tűnik a rokonsági fok kérdéséhez tartozónak. De hogy mégis foglalkoznunk kell vele, az a későbbiekben kiderül.

A második idézett szabály vonatkozásában már most feltehetjük a kérdést: hogyan kell értenünk ezt az előírást annak ismeretében, hogy a 16. században az oldalági rokonsági fok számításánál legalább két, ha nem három különböző rezsím is számításba jöhetett.

⁷ „Inter eas personas, quae parentum liberorumque locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt; et si tales personae inter se coierint, incestas nuptias contraxisse dicuntur, quarum poena sit exilium.”

⁸ „Propter majorem sanguinis reverentiam ad quartum usque gradum inclusive nuptiae non admittantur, nisi copula carnalis intercesserit, tunc enim mulcta competente a Judice irrogata tolerabuntur.”

3. A *computatiók* története

Általánosan elfogadott a kutatók között, hogy a rokonsági fok számításának három módja volt használatban a középkorban: a római, a kánonjogi és a germán *computatio*.⁹

1. A római számítási módot a középkorban a római jog akkor ismert forrásai (különösen a *Breviarium Alaricianum*) közvetítették. A római *computatio* szerint a két rokon között valamennyi nemzést számítani kell.¹⁰ A testvérek másodfokú, a nagybácsi és az unokahúg harmadfokú, az unokatestvérek negyedfokú oldalrokonok.¹¹

A római jogban a rokonság számontartásának végső határát általában a hatodik fokban látták, egyes források a másodunokatestvér gyermekét (*sobrino nati* – 7. fok) is figyelembe vették.¹² A középkorban fontos szerepet játszó *Pauli Sententiae*-ben a 7. fok képezte a rokonság határát.¹³ A nemzések száma szerinti számítási mód elsősorban az öröklési jogban kapott szerepet, de ugyanezt alkalmazták a kései a házassági jogban is.¹⁴

A korabeli vonatkozó irodalomban nagy szerepe volt a római *computatio* képi ábrázolásának, melynek elterjedését – előbb lépcsős formában (*scalae*),¹⁵ majd nemzetségfa (*arbor*) formájában – sevillai Izidor *Etymologiae* című munkájára vezetik vissza. A két ábrázolási forma a római számítás alapján

⁹ Karl UBL: *Inzestverbot und Gesetzgebung. Die Konstruktion eines Verbrechens (300–1100)*. Berlin–New York, De Gruyter, 2008. 15.; Joseph FREISEN: *Geschichte des Canonischen Ehrechts bis zum Verfall der Glossenliteratur*. Paderborn, Ferdinand Schöningh, 1893. 406–439.; Adhémar ESMEIN: *Le mariage en droit canonique*, 1. Paris, Recueil Sirey, 1891. 341–351.

¹⁰ Max KASER: *Das Römische Privatrecht, Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. München, C.H. Beck, 21971. 351. és 696. A későbbi irodalomba a „tot sunt gradus quot sunt generationes” vagy „tot sunt gradus quot personae stipite dempto” regulákkal írták körül ezt a módszert. Vö. CSIKY Lajos: *A rokonság és sógorság fokainak számítása, tekintettel a magyarországi törvényesen bevett és elismert vallásfelekezetek jogviszonyaira*. Debreczen, 1889. 15.

¹¹ A hasonló példákat említő vonatkozó régebbi magyar irodalomból vö. CSIKY i. m. 12.

¹² KASER i. m. 58.; Max KASER: *Das Römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassische Entwicklungen*. München, C. H. Beck, 21975. 505–506.

¹³ Pauli Sent, 4.11.8, „Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam, nec nomina inveniri nec vita succedentibus prorogari potest.”

¹⁴ Honorius császár egyik rendeletéből (CTh. 3,10,1) kitűnően. Vö. UBL i. m. 16.

¹⁵ Hermann SCHADT: *Die Darstellungen der Arbores Consanguinitatis und der Arbores Affinitatis. Bildschemata in juristischen Handschriften*. Tübingen, Wasmuth, 1982. 55–56.

egészen a 12. századig egyeduralkodónak volt tekinthető és csak egyes részleteiben változott.¹⁶

2. Arról, hogy mikor tértek át a rokonsági fok római számítási módjáról egy másik, az ún. kánonjogi számítási módra, megoszlik a kérdéssel foglalkozók véleménye. A legtöbb történész abból indul ki, hogy a 8. században a két számítási módot egymás mellett alkalmazták, és vagy a 9. század közepén vagy legkésőbb a 11. században az új *computatio* győzedelmeskedett.¹⁷

Ezen számítási mód szerint a nemzéseket csak a kérdéses rokonok közös ősei számolják meg. Így a testvérek első fokon, az unokatestvérek másodfokon, a másodunokatestvérek harmadfokon rokonok.¹⁸

Ezt a számítási módot a pápaság II. Sándor egyik *decretalis* (1063) óta erősen preferálta,¹⁹ és ezáltal az egyházjogban meggyökerezett, ezért kánonjogi *computatio*nak nevezik a történészek és jogászok.²⁰ Egyes történészek nevezik germán számítási módnak is, mivel abból indulnak ki, hogy az egy vonalon való számolás a közös ősig a germánok szokása volt és az egyház ezt utólag átvette.²¹ Ez a tézis azonban ma már nem feltétlenül elfogadott, sőt

¹⁶ Az *arbores consanguinitatis* és *affinitatis*, mint képi ábrázolások fontos szerepet játszottak minden olyan esetben, mikor a vérrokonságnak valamilyen jogi relevanciája volt, de leginkább a házassági akadályok feltárása kapcsán kaptak nagy szerepet a középkori egyházjogban. A gyakori határesetek eldöntésének egyik fontos eszközét képezték. Középen mindig megtalálható egy rubrika a kiindulópontként szolgáló, *Ego felirattal*, vagy egy emberi fővel jelölt személyt reprezentálva. A[dalbert] ERLER, Stammbaum. In: Adalbert ERLER – Ekkehard KAUFMANN (hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 4. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1990. 1889–1890.; Vö. UBL i. m. 16.

¹⁷ FREISEN 1893 i. m. 411–420.; ESMEIN i. m. 349.; Rudolf WEIGAND: Die Ausdehnung der Ehehindernisse der Verwandtschaft. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung Kanonistische Abteilung*, vol. 80 (1994) 7., szerint Kr. u. 850 körül vált uralkodóvá a kánonjogi *computatio*, míg a későbbi időpont mellett érvel Jean FLEURY: *Recherches historiques sur les empêchements de parenté dans le mariage canonique des origines aux Fausses décrétales*. Paris, Recueil Sirey, 1933. 270–271.; és George H. JOYCE: *Die christliche Ehe. Eine geschichtliche und dogmatische Studie*. Leipzig, Hegner, 1934. 455. Vö. UBL i. m. 15.

¹⁸ UBL i. m. 16.

¹⁹ A nápolyi egyházfőknek írott levél szövegét közli Hermann HÜFFER: *Beiträge zur Geschichte der Quellen des Kirchenrechts und des römischen Rechts im Mittelalter*. Münster, Aschendorf, 1862. 119–121.

²⁰ UBL i. m. 470. Ezt írja a későbbiekben idézett erdélyi szász szerző, Reussner is munkája 114. oldalán. Ld. alább.

²¹ Ez ellen felszólalt már Freisen is. Vö. Joseph FREISEN: *Geschichtliche Untersuchungen über die Verwandtschaftszählung nach kanonischem Recht*. *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, Vol. 56. (1886) 217–263.

inkább azt olvashatjuk, hogy Nagy Gergely pápa, aki ezt a nemzedékekben (*generationes*) való számítási módot először alkalmazta, kifejezetten bibliai előképekre támaszkodott.²² Ennek a *computatió*nak a korai középkorban az egyházi körökben egyre több híve lett, és lassanként kiszorította a római számítási módot,²³ és a 12. századi egyházi jogban a nemzetségfák rokonságképe már egyértelműen ezen számítási módon alapult.²⁴

A két számítási mód időbeli viszonyának meghatározása kapcsán a nehézséget egyrészt az okozza, hogy – csakúgy, mint a későbbi korokban – a források csak kivételesen utaltak arra, hogy az adott szabály vagy döntés kapcsán melyik számítási mód került alkalmazásra. (Csak a későközépkorban kialakuló jogtudományban vált szokásossá, hogy a rokonsági fok számítást a skolasztikus tudomány módszereivel közelítsék meg.) A modern kutatás szerint a bizonytalanság másrészt annak is köszönhető, hogy a kutatási terület meglehetősen elhanyagolt, illetve hogy a *communis opinio*t megjelenítő régebbi megközelítések nem vesznek figyelembe fontos kutatási eredményeket: a rokonsági fokok számítási módjai kialakulásának történetét tárgyaló munkák megrekedtek a 19. század végi eredményeknél.²⁵

3. A harmadik számítási módot – amely a szakirodalomban a legtöbb vitát váltotta és váltja ki – a germán népjogokból származónak tekintik. (Mint láttuk egyesek ezt azonosítják a kánonjogi *computatio*val, a generációk közös ősig történő visszaszámlálásával.)²⁶

Az uralkodó tan szerint a germánok a származási fokok megjelölésére a *geniculum* (térd) szót használták, ami több germánjogi forrásban feltűnt a késő középkorig bezárólag, és ezért a germán számítási módot „térdszámításnak” is nevezik, ami azt mutatja, hogy a germánok a rokonság leképezése során az emberi testre orientálódtak, amint azt a *Szász tükkör* képes kéziratai is bizonyítják.

²² Ld. UBL i. m. 222.; Kovács Ferencz: *Egyetemes és részszerű egyházjog alaptanai, különös tekintettel a magyarhoni protestáns egyházakra*. Debreczen–Nyíregyháza, 1870. 271.

²³ UBL i. m. 18.

²⁴ UBL i. m. 16. A kánonjogi fejlődést a 19. század végi irodalom alapján magyarul összefoglalja CSIKY i. m. 19–21. és 24–26.

²⁵ UBL i. m. 15.

²⁶ JOYCE i. m. 451.; FLEURY i. m. 10–11.; Michael MITTERAUER: *Christentum und Endogamie*. In: Uő.: *Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen*. Wien–Köln, Böhlau, 1990. 54. Vö. UBL i. m. 18.

A még ma is uralkodó tannal szemben azonban többen ma már abból indulnak ki, hogy a germánoknak tulajdonított egyedi számítási módra vonatkozó elképzelés arra a téves – a történeti jogi iskola által képviselt – tanra alapozódott, hogy a középkorban létezett egy valamennyi germán nép által ismert eredetileg egységes német jog. Azonban ez a még ma is elfogadott felfogás sok tekintetben tarthatatlan és abból kell kiindulnunk, hogy a germánok között több egészen eltérő rokonsági fok számítására alkalmazott módszer létezett.²⁷ Vagyis az egységes germán *computatió*ról kialakult felfogás tulajdonképpen csak egy 19. századi kutatók által kifejlesztett konstrukció.

Bebizonyításra került például, hogy Eike von Repgow a rokonsági fok számítására alkalmazott, az emberi testre épülő analógiát a kánonjogból merítette,²⁸ és ő nem is használja a germánoknál általánosan elterjedtnek tekintett térd fogalmat (helyette a *glied* kifejezés szerepel).²⁹ Beigazolódott, hogy a legkorábbi német népjogok (*Edictus Rothari*, *Lex Ribuaria*) a római számítási módhoz hasonló elveket alkalmaztak,³⁰ azonban a római *gradus* terminusát a germán *geniculum*-mal helyettesítették. Vagyis az esetleg alkalmazott terminológia nem engedi feltétlenül beazonosítani a *computatió*t.

Vannak kutatók, akik a germán számítási mód alatt egy olyan – a kánonjogtól eltérő – számítási módot jelölnek, ami először a 9-10. század fordulóján élt Burchard, wormszi püspöknél jelent meg.³¹ Burchard szerint nemzések nem a közös (törzs) ősnél, hanem egy házaspár törzsgyermekeinél kell kezdeni, és a szülőket és gyermekeiket kell egy „törzsnek” tekinteni

²⁷ Julius VON FICKER: *Untersuchungen zur Erbfolge der ostgermanischen Rechte*, 1. Innsbruck, Wagner, 1891.; E. M. MEYERS: *Eine germanische Zählung der Verwandtschaftsgrade. Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* vol. 6., nr. 1. (1925); GÖTZ LANDWEHR: *Erbfolgeordnung und Verwandtschaftszählung. Ein Diskussionsbeitrag anhand des sächsisch-magdeburgischen und des lübischen Rechts*. In: Stefan Chr. SCHAR – Andreas ROTH – Christian HATTENHAUER (hrsg.): *Recht als Erbe und Aufgabe. Heinz Holzhauer zum 21. April 2005*. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2005.; Vö. UBL i. m. 20.

²⁸ Hermann SCHADT: *Vom Verwandtschaftsbild und der Weltalterlehre des Sachsenspiegels. Kunstgeschichte als Hilfswissenschaft der Rechtsgeschichte. Frühmittelalterliche Studien*, Vol. 10. (1976) 406–436.

²⁹ SSp. Landrecht I. 3, 3. BLAZOVICH László – SCHMIDT József (közr.): *Eike von Repgow: A Szász tükör*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány – Csongrád Megyei Levéltár, 2005. 119.

³⁰ UBL i. m. 21–22.

³¹ Karl VON AMIRA: *Erbfolge und Verwandtschafts-Gliederung nach den alt-niederdeutschen Rechten*. München, Theodor Ackermann, 1874. 46–48.; VON FICKER i. m. 289.; FREISEN i. m. 417–420.

és nem kell őket egy fokkal egymástól elválasztani. Ennek megfelelően a testvérek gyermekei képezik az első fokot, a testvérek unokái a másodikat, és a testvérek dédunokái a harmadikat.³²

A burchardi módszerrel kapcsolatban újabban megállapításra került, hogy hogy az a korabeli kánonjogi szakirodalmon keresztül terjedt el és jutott el például Eike von Repgow-hoz is,³³ vagyis nem lehet meggyőző ezt a számítási módszert germán, illetve népi szokásokra visszavezetni.³⁴ Sem a test analógia, sem a közös őstől (törzsapától) vagy – mint Burchard – a törzstestvérektől való egyvonalú számítás, sem a rokonsági fokok emberi kar tagjaival való azonosítása nem tekinthetők pusztán a germán jogi tradíciókból származtathatóknak.³⁵

A rokonsági fok számításának előtérbe kerülését mindenestre a jog írásba foglalása és a jogélet tudományosabbá válása eredményének tekinthetjük. A germán népjogok általában csak a szorosabb rokonsággal foglalkoztak,³⁶ míg minden olyan megállapítás és elv, ami a rokonság távolabbi, numerikusan megragadható fokával kapcsolatos a római jogból származott. A germánoknál nem volt szükség a rokonsági fokok numerikus számon tartására, ez csak a római jog elveinek a koraközépkori germán államokba való behatolása sodrában vált fontossá,³⁷ de a joggyakorlat itt sem mindig vette igénybe.

4. A házasság és a *computatiók*

A korai és a klasszikus római jogban a vérrokonok (és sógorok) közötti házassági akadályok rokonsági fokhoz kötött elve változatos szabályozást

³² Patrick CORBET: *Autour de Burchard de Worms. L'Église allemande et les interdits de parenté (IXème – XIème siècle)*. [Ius commune Sonderhefte 142] Frankfurt am Main, Klostermann, 2001. 99–100. Vö. UBL i. m. 18. és 430–431.

³³ SCHADT i. m. passim.

³⁴ UBL i. m. 24–25.; VON FICKER i. m. 402.

³⁵ UBL i. m. 25.

³⁶ Gerhard LUBICH: *Verwandtsein. Lesarten einer politisch-sozialen Beziehung im Frühmittelalter (6.–11. Jahrhundert)*. [Europäische Geschichtsdarstellungen 16] Köln, Böhlau, 2008. passim.

³⁷ UBL i. m. 25.

kapott.³⁸ A posztklasszikus jogban ugyanakkor bizonyos szigorodás figyelhető meg a vérrokonság, mint házassági akadály szabályozásában.³⁹

A korai középkorban az egyházat a rokonsági fok számításának kérdése elsősorban a vérfertőzőnek nevezett, korábban elterjedt házasságok elleni küzdelem miatt érdekelte. Egyenes ágon ez korlátlanul, oldalágon a római számítás szerinti 6. fokig volt tiltva, de a sógorok közötti házasságkötést is vérfertőzésnek minősítették.⁴⁰

A rokonsági fokok numerikus nyilvántartásának joggyakorlatban való még fokozottabb előtérbe kerülését a 11. századtól kezdődően elsősorban a vérfertőző kapcsolatokkal szembeni radikálisabbá váló egyházi fellépés idézte elő. Ezzel járt kéz a kézben a vérrokonság és a sógorság,⁴¹ mint házassági akadály – negyedik és a hatodik fok között ingadozó – tanának egyházi kidolgozása is a 6. század óta, egyre inkább a kánonjogi *computatio* alapján. A 9. századi frank elterjedés után a 11. századtól a német területeken is bizonyosan ezt a számítási módot, vagy a Burchard által módosított metódust alkalmazták. Itáliában és Franciaországban azonban csak a reformpápák erőfeszítései nyomán került előtérbe a kánonjogi számítási mód.⁴²

A vérfertőzés bűnébe esés lehetőségét és a tilalmas házasságok körét túl tágran megvonó zsinati határozatokat a IV. lateráni zsinaton (1215) III. Ince pápa kezdeményezésére egy olyan rendelkezés váltotta fel, amely az egyenes ág minden fokán tiltva, az oldalági vérrokonság és sógorság

³⁸ A negyedik fokú oldalrokonok közötti házassági tilalom többször is igazolt (Epit. Ulp. 5, 6), de megjelentek az idők folyamán enyhébb (Gai. 1, 60–62) és olykor szigorúbb szabályok (Inst. 1, 10, 3; D. 23, 2, 39 pr.) is, eseti rendelkezések mellett. Az oldalági sógorság ekkor még nem volt akadály. Vö. KASER (1971) i. m. 316.

³⁹ A korábbi enyhébb szabályozást több, a tilalommal érintett rokonokat tételesen megnevező jogszabály született (pl. CTh. 3, 12, 1 – nagybácsi és unokahúg között 339-ből), melyek közül, ha a fokok számát tekintjük a legtávolabbi tilos kapcsolat az unokatestvérek közötti házasság (4. fok) tiltása volt. Bár ezt keleten egy idő után enyhítették, nyugaton csak ritkán adtak császári felmentést az ennél közelebb álló rokonok házassága tekintetében. A sógorság a testvér volt házastársa vonatkozásában képezett házassági akadályt (CTh 3, 12, 2). Vö. KASER (1975) i. m. 166–167. Magyar nyelven összefoglalja vérrokonsági és a sógorsági házassági akadály római kori történetét CSIKY (1899) i. m. 15–19.

⁴⁰ ERDŐ Péter: A házasság kánonjogi arculata a történelemben. In: Uő.: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 227.

⁴¹ D[ieter] WERKMÜLLER: *Verschwägerung*. In: Adalbert ERLER – Ekkehard KAUFMANN – Dieter WERKMÜLLER (hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 5. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1998. 807.

⁴² UBL i. m. 27.

(*impedimentum consanguinitatis et affinitatis*) házassági akadályát a 7. fokról a kánonjogi számítás 4. fokára szállította le.⁴³ (Ez római számítás szerint azt jelentette, hogy a maximális 14. fokról a 8. fokra módosult az akadály terjedelme.)⁴⁴ Miután a lateráni határozatokat a tridenti zsinat megerősítette,⁴⁵ a rendelkezés a katolikus egyházban egészen 1917-ig élt.⁴⁶

5. A római *computatio* a szász *Statuta* a házassági akadályokkal kapcsolatos szabályaiban?

De térjünk vissza az erdélyi szászokhoz és az általuk alkalmazott *computatio* kérdéséhez.

Közismert az, hogy a nagy reformátor Johannes Honterus római jogi összefoglaló munkáiból táplálkozva,⁴⁷ az egy nemzedékkel később tevékenykedő szász jogászok jelentős mértékű befolyást engedtek a római jognak, midőn a vallásilag önkéntes izolációba vonuló és jelentős politikai autonómiával rendelkező szász közösség „szokásjogát” a birodalomban

⁴³ A *Liber Extrá*ban olvasható *decretalis* szerint: „Prohibitio quoque copulae coniugalis quartum consanguinitatis et affinitatis gradum de cetero non excedat, quoniam in ulterioribus gradibus iam non potest absque gravi dispendio huiusmodi prohibitio generaliter observari.” c. 8. X. 4,14. Vö. erre az újabb magyar irodalomból ERDŐ (2001) i. m. 232.; SZUROMI Szabolcs Anzelm: A IV. Lateráni Zsinat (1215) határozatainak jelentősége teológiai, jogi és történeti szempontból. *Teológia*, 2006. 91.; SZUROMI Szabolcs: Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlatja. *Iustum Aequum Salutare*, IV. évf., 2008/3. 44.; A régebbi irodalomból vö. KOVÁCS i. m. 270. és 272.; CSIKY Lajos: *A rokonság és sógorság ágainak és ízeinek számítása, tekintettel a házassági jogra szóló 1894: XXXI t.-c. 11. és 17. §-aira*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1901. 11.; VAVRIK Béla: Házassági akadályok. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben*, IV. Budapest, Pallas, 1903. 73.

⁴⁴ A[dalbert] ERLER: Verwandtschaft. In: Adalbert ERLER – Ekkehard KAUFMANN – Dieter WERKMÜLLER (hrsg.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 5. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1998. 886–887. Ezen tilalom alóli *dispensatio* megadása a pápa előjoga volt.

⁴⁵ CSIKY (1901) i. m. 12.

⁴⁶ A hatályos egyházjogban, az 1983-es Egyházi Törvénykönyv bevezette a római jogi számítási módot (108. kánon). Ez a közös őstől kiinduló két leszármazási ágon lévő nemzések összegében határozza meg a vérrokonsági fokot. Az akadály jelenlegi terjedelme továbbra is az oldalág negyedik foka, ebből a harmadik és negyedfok már tisztán egyházjogi akadály, így alóla a helyi *ordinarius*, az óvatos körültekintés kötelezettségét megtartva, felmentést adhat (1078. és 191. kánonok). Vö. ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Budapest, Szent István Társulat, é.n. 540–542.

⁴⁷ Honterus jogtudományi munkáiról vö. P. SZABÓ Béla: Johannes Honterus (1498–1549). In: HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok, I.* [Magyar Felsőoktatás Könyvek 12.] Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 13–40.

dív jogreformációk mintájára egységesíteni és egyöntetűsíteni akarták, és ezzel az egyházi és politikai közösség mellé egy jogközösséget kívántak teremteni.⁴⁸

Annak ellenére, hogy az erős romanizáció vitathatatlan, a most előtérben álló kérdés vonatkozásában nem gyanakodhatunk arra, hogy a római jog recepciója egyúttal a római *computatio* befogadását is jelentette volna.

Honterus két munkájában nem foglalkozott a rokonsági fok számításával: a *Sententiae*-be⁴⁹ nem ollózott be vonatkozó szabályt, a *Compendium*⁵⁰ csekély családjogi részében sem foglalkozik ilyen kérdéssel a sógorság fogalmának megemlítésén túl.

A már említett Fronius munkáját jelentősen előkészítő Thomas Bomel⁵¹ kéziratában egyáltalán nem találhatunk házassági szabályokkal foglalkozó fejezetet.⁵² A római számítási mód illetően, a „jogtudomány” útján megvalósuló beszivárgása tehát kizárható.

Mi lehetett hát Fronius házassági akadályokat rokonsági fokokban meghatározó – említett – rendelkezésének eredője?

⁴⁸ Erről a folyamatról részletesebben vö. SZABÓ Béla: Die Rezeption des Römischen Rechts bei den Siebenbürger Sachsen. *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*, Tom. IX. 1994. 173–194.; Béla P. SZABÓ: Das Zusammentreffen von germanischen Rechtstraditionen und vom transferierten gemeinen Recht im „Eigen-Landrecht“ (1583) der Siebenbürger Sachsen. In: Elemér BALOGH (szerk.): *Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Konferenzbeiträge in Szeged zum mittelalterlichen Rechtstransfer deutscher Spiegel*. [Ius Saxonico-Maideburgense in Oriente 4] Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2015. 317–338.

⁴⁹ *Sententiae ex libris Pandectarum iuris civilis decerptae*. Transylvaniae Corona, 1539.

⁵⁰ *Compendium iuris civilis in usum civitatum ac sedium Saxonicarum in Transylvania collectum*. Transylvaniae Corona, 1544.

⁵¹ Thomas Bomelius (?–1592) wittenbergi tanulmányok után 1548-tól nagyszebeni városi jegyző, 1555-től tanácsos lett. 1561-től szelindeki lelkésszé választották, amely tisztelet haláláig betöltötte. Életére vö. DERZSI i. m. 43–61.

⁵² *Statuta Iurium municipalium civitatis Cibimensium reliquarumque civitatum et unioersorum Saxonum Transilvoanien. collecta per Thomam Bomelium 1563*. = *Statuta oder Satzung gemeiner stadrechten der Hermentstadt und ander stedte, Und aller Deutscher in Sybenburgen, durch Thomam Bomelium zusammen bracht*. Im Jar. 1560. OSzK Budapest Kézrtattár. Fol. Lat. 1789.

6. Erdélyi szász evangélikus egyház házassági jogának alakulása

A válaszhoz a szász evangélikus egyház történetéhez kell visszanyúlnunk. Köztudott, hogy az erdélyi szászok valamennyi későbbi hazai protestáns egyháznál korábban kezdték meg reformált egyházi életük megszervezését.⁵³ Ez az egyházszerveződés magával hozta azon kompetenciák átvételét is, amelyek korábban az egységes katolikus egyház bíraskodási hatáskörébe tartoztak.⁵⁴

A Johannes Honterus által 1547-ben kiadott „*Reformatio Ecclesiarum Saxonicarum*” című irat így nem csak a szász egyház szervezeti kereteit fektette le, hanem egy önállósuló házassági anyagi és eljárási jog szilárd, ugyanakkor meglehetősen hézagos alapjait is megvetette.⁵⁵ Ezzel az erdélyi szászok ebben a tekintetben is megelőzték a Magyarország és Erdély területén kialakuló protestáns felekezeteket. Az általunk később egyes rendelkezéseiben részletesebben is vizsgált „*Reformatio*” szűkszavú rendelkezéseivel megalapozta a protestáns házassági jog egyik hazai szabályrendszerét. Az egyiket, hiszen abból kell kiindulnunk, hogy a 16. században a lassan két országra eső Szent Istváni-birodalom területén annyiféle protestáns házassági jog volt, ahány külön egyházi hatóság, s csak a század végéhez közeledve, de ténylegesen csak a bécsi béke táján enyésztek el a jogelvek és joggyakorlat közötti területi különbségek az egyes protestáns felekezeteken belül. Az addig folyton változó, bizonytalan joggyakorlat csak a 17. század folyamán helyeződött biztosabb jogforrási alapokra.

⁵³ A régebbi összefoglalások közül vö. erre Georg Daniel TEUTSCH: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk, I. Band: Von den ältesten Zeiten bis 1699*. Hermannstadt, Krafft, 1899. 212–234.; Uő.: Die Rechtslage der evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen. *Zeitschrift für Kirchenrecht*, vol. 3. (1863) 1–29.; Friedrich TEUTSCH: *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen. I. Band: 1150–1699*. Hermannstadt, Krafft, 1921.; Konrad GÜNDISCH: Die „Geistliche Universität“ der Sächsischen-Kirchengemeinden im 15. und 16. Jahrhundert. In: Volker LEPPIN – Ulrich A. WIEN (hrsg.): *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit*. Stuttgart, Franz Steiner, 2005. 105–114.

⁵⁴ Erre vö. Georg [Eduard] MÜLLER: *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192–1848. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen*. [Beiträge zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Deutschen in Rumänien. 8, 1/3.] Hermannstadt, Verein für Siebenbürgische Landeskunde. 1936.

⁵⁵ POKOLY József: A magyar protestáns házassági jog rövid története. *Protestáns Szemle*, 1894. 100.

Az erdélyi szászok azonban megőrizték felekezeti önállóságukat a magyarországi ágostai hitvallású protestánsokkal szemben mind szervezeti-
leg, mind az alkalmazott jogelvek tekintetében.⁵⁶

Honterus magánmunkálatnak tekinthető latin nyelvű *Reformatióját*, még ugyanabban az évben németül is megjelentette („*Kirchenordnung aller Deutschen in Sybenbürgen*”), s a két dokumentumot az *Universitas Saxonum*, a szász nemzeti gyűlés 1550-ben kötelezővé tette. Ezzel létrejött hazánk területén az első protestáns egyház és az első protestáns házassági joggyakorlat.

A már korábban is jelentős egyházi autonómiával rendelkező szászok – hiszen közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak – a korábbról megörökölt önálló joghatósággal rendelkező dekanátusok kezében hagyták híveik házassággal kapcsolatos pereinek intézését. Ugyanakkor az alkalmazott anyagi jog egy része megváltozott.

Honterus „*Reformationbüchlein*”-ja 13. címében „*De causis matrimonialibus / Von ehelichen Sachen*” kilenc pontban fogalmazott meg elveket a házassággal kapcsolatban.

Ezeket a rendelkezéseket nem csak a szász egyházközösség, hanem a világi *Universitas* is elfogadta, és kötelező erővel ruházta fel. Érdekesség tehát, hogy bár a világiak házassági ügyekben az egyház *iurisdiction*óját ezután is elismerték, de maga a csökevényes anyagi és eljárási jog nem tisztán egyházi forrásból eredt. Ez a kettősség a későbbiekben is megfigyelhető adott életterületeken: a *Landeskirche* és a világi *Universitas* együttműködött a jogalkotásban, a világiak beleszóltak az egyház által hozott rendelkezésekbe, így a házasságra vonatkozó szabályokba is. Ez a lehetőség egyrészt a reformáció azon alapelvén nyugodott, hogy a világiak nem csak passzív, hanem aktív résztvevői is az egyház kormányzatának. Másrészt a szoros kapcsolatot az is indokolta, hogy az egyház igénybe vehette a világi hatóságok segítségét olyan ügyekben, amelyekben saját rendelkezéseinek valamilyen oknál fogva nem tud érvényt szerezni, vagy az intézkedés megtételére az egyházi szerv nem volt hivatott.⁵⁷

Tehát az egyházi és világi kormányzat is kötelező erejűnek tekintette a „*Reformatio Ecclesiarum*”-ot, amely természetesen csak röviden foglalkozhatott a házassági ügyekkel. A kilenc pontból az első hat az eljegyzésről (az

⁵⁶ POKOLY i. m. 101.

⁵⁷ POKOLY i. m. 103.

eljegyzés megtörténtére vonatkozó vélelem, egyes az erkölcsi tisztaság fenntartását szolgáló fegyelmi intézkedések és büntetések) szól, míg a 7. szakasz csak fontosabb esetekben engedi meg a negyedik rokonsági fokon belüli házasságkötést az oldalági rokonok között. Az első és másodfokú tiltást az isteni jogból eredőnek nevezi Honterus, a harmadik és negyedik fokon kötött frigyvet viszont elnézőbben kezeli (valószínűleg egyházi felmentést előírányozva).⁵⁸ Szakítva a katolikus kánonjogi hagyományokkal, ebben a szakaszban elveti a lelki rokonság akadályát.

A „*Reformatio Ecclesiarum*” szövegét így fordíthatjuk:

„7. A vérrokonok közötti házasság a negyedik fokig (*gradus/glied*) tilos, kivéve, ha valamilyen súlyos ok nem jön közbe. Midőn azonban egyesek a harmadik vagy negyedik fokú rokonként kötöttek házasságot, ez nem kell, hogy a lelkiismeretüket terhelje, mivel ez a tiltás nem isteni jogból ered. A fok számítása azonban a törzset figyelmen kívül hagyva elsőként a fiaktól kezdődik, úgy hogy a törzstől a fiú az első, az unoka a második, a dédunoka a harmadik, és hasonlóan a következők. A lelki rokonság fiktív tilalma ezentúl ne jelentsen senkinek akadályt.”⁵⁹

⁵⁸ Pokoly úgy értelmez - véleményének közelebbi indokolása nélkül -, hogy a vérrokonság egyenes ágon és az oldalág első és második fokán bontó akadályt képez, de mint tiltó akadály a negyedik fokig ki van terjesztve. Itt valószínűleg a későbbi jogfejlődés ismerete vezette a szerzőt. Vö. POKOLY i. m. 104.

⁵⁹ „7. Consanguinitas in contrahendis matrimonijs usque ad quartum gradum est prohibita, nisi graviores causae inciderint. Si qui vero in tertio uel quarto gradu hucusque iuncti reperiantur, conscientiae eorum ob hoc non sunt onerandae, cum haec prohibitio non sit iuris diuini. Gradus autem dempto stipite a filijs primum incipiunt, ita ut filius sit primus a stipite, nepos secundus, pronepos tertius, et similiter de subsequentibus. Porro fictitiae prohibitiones cognationis spiritualis, nullum afferre noscuntur impedimentum.” = „7. Blutfreundschaft ist in ehesachen biss ins vierde glied verboten, allein es weren gross vrsachen vorhanden. Wo aber etlichen im dritten oder vierdten grad in der ehe sitzen, sollen ire gewissen darumb nit beschwert werden, weil es nit wider göttliches recht ist. Die grad aber vnd glieder werden nit an eltern, sondern an denn kindern angefangen, also das der son oder tochter, die ersten seyn von stammen, das enckelin der ander, das vberenckelin der dritt, ynd des gleichen mit den anderen hernach. Item getichtes verbieten der geistlichen freundschaft, sol niemanden kein hindernis mehr bringen.” Vö. Georg Daniel TEUTSCH (hrsg.): *Urkundenbuch der Eoangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, I. Hermannstadt, Steinhausen, 1862. 27., 62.

A szakasz legérdekesebb része az, amidőn – a korabeli „normatív” jellegű szövegek „szokásaitól” némileg eltérően – fejtegetni kezdi a fok számítás mikéntjét, és itt mintha arra akarná felhívni a figyelmet, hogy az általában alkalmazott (kánonjogi) *computatió*tól eltérő módszerre gondol. Mintha itt a Burchardi „germán” számítás sejlene fel, de ennek verifikálása még további bűvárkodást igényel.

A sógorsági akadályra vonatkozóan így rendelkezik:

„8. A férj vérrokonai szabadon házasodhatnak a feleség vérrokonaival, mivelhogy az én vérrokonaim és a feleségem vérrokonai között nincs sógori viszony. Ennélfogva én a feleségem vérrokonát nem vehetem el, és az én vérrokonaimnak tartózkodniuk kell az én feleségemtől, azonban nem kell a feleségem vérrokonaitól. Ennélfogva apa és fia elvehetik az anyát és a lányát, hasonlóképp két fivér házasodhat két nővérrel, mivel nem akadályozza ezt a sógorság.”⁶⁰

Azt mondhatjuk tehát, hogy bár a „*Reformatio Ecclesiarum*” a házasságra kevés rendelkezést tartalmazott, de a most érdeklődésünk középpontjában álló kérdéseket – valószínűleg a bizonytalanság eloszlatásának igényével – mégiscsak elővette. Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a szegényes rendelkezéseket egyes 16. századi zsinatokon, illetve a kialakuló fejedelmi

⁶⁰ „8. Consanguinei mariti cum consanguineis uxoris licite contrahunt matrimonium, siquidem consanguinei mei non sunt affines consanguineis uxoris meae, Itaque a consanguinea uxoris abstinere debeo: Mei autem consanguinei abstinere debent a mea uxore, non etiam a consanguineis meae uxoris. Quare pater et filius cum matre et filia: itidem duo fratres cum duobus sororibus contrahere possunt, non enim impediuntur affinitate.” = „8. Die blutfreund des mans mögen mit den blutfreund der haussfrawen wol zur Ehe greifen. Denn zwischen meinen blutfreunden vnd meiner haussfrawen blutfreunden ist kein schwageschaft. Derhalben kan ich meiner hausfrawen blutfreundin nit zur ehe nehmen. Vnd meine blutfreund künnen meine hausfraw nit nemen, sonder meiner haussfrawen ir blutfreund künnen sie wol nehmen. Darumb kann auch ein vater vnd son, mit einer muter vnd tochter, des gleichen zwen brüder mit zwen schwestern ehelich werden. Denn es ist vnter inn kein schwageschaft die sie verhindert.” Uo. 27, 62. Ezen szakasz tartalmának ismertetése során is megemlítezi Pokoly a későbbi fejlődést. Szerinte a sógorság a negyedik fokig képez házassági akadályt, de azt már nem látja részletezve, hogy a negyedik fokon belül „[...] mely fokon állhat meg még azért a házasság.” POKOLY i. m. 104.

hatalom segítségével hívásával (akár esetjogi alapon is) utóbb megkísérelték pontosítani, illetve néhol kiegészítették azokat.⁶¹

Az egyházi közösség és az – akár az *Universitas* keretein is túlmutató – világi hatalom házassági ügyekben való együttműködésére jó példa egy 1575-ös egyházi *articulus*, amely Báthori István fejedelem egyik aktusára hivatkozva megerősíti a negyedik fokig ható oldalagi házassági akadályt: „Prohibitio matrimonii duret in consanguinitate in quartum gradum inclusive.”⁶²

A fejedelem, az *Universitas Saxonum* és az *Ecclesia* közös szándéka aztán a szász *Statuta* – korábban látott – oldalrokonokra vonatkozó tilalmában egyesült. A „*Reformatio ecclesiarum*” világi elismerése inverzeként ekkor a (politikai) *Universitas* az egyházra is kötelező házassági jogra vonatkozó szabályokat épített be a világi jogba. Mivel a fejedelem megerősítette a *Statutat*, ezáltal egy olyan kötelező jog jött létre, ami erejét a municipális, tehát tisztán világi jogforrásból vette. S mivel a szász nemzetbe a lelkészi kar is bele tartozott, és mert a hozott szabályok az ő meggyőződésükkel is egyeztek, elfogadták magukra nézve kötelezőnek a világi jog előírásait és alkalmazták az egyházi jogvitákban, figyelembe véve még azt is, hogy a fejedelem a házassági ügyekben is fenntartotta magának előjogait.⁶³ Az így kialakult, az egyházi és világi hatóságoktól eredő jog – a sok bába tevékenysége ellenére is – hiányos volt, mely hiányokat utóbb a külföldi protestáns házassági joggal foglalkozó művekkel igyekeztek pótolni.⁶⁴ Témánk szempontjából fontos tudatosítani, hogy a „*Reformatio Ecclesiarum*” sajátos – talán pontosítani akaró – megfogalmazása ellenére csak a kánonjogi számítást vehette figyelembe, a római *computatio* teljességgel kizárható.

Mielőtt a *Statuta* vonatkozó rendelkezéseit ismét elő vennénk, idekívánkozik még néhány egyházjogi megjegyzés a 16-17. század fordulójáról.

⁶¹ POKOLY i. m. 105.

⁶² *Articuli de disciplina ecclesiastica anno 1575 in die s. Johannis Baptistae, sive 24. Junii a principe pietissimo, domino Stephano Bathoreo universitati ecclesiastici propositi: „X. Prohibitio matrimonii duret in consanguinitate in quartum gradum inclusive.”* Georg Daniel TEUTSCH: *Urkundenbuch der Evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, II. Hermannstadt, Steinhausen, 1883. 197.

⁶³ POKOLY i. m. 107.

⁶⁴ POKOLY i. m. 109.

Azt, hogy a negyedfokú oldalági vérrokonság (és az oldalági sógorság) házassági akadályként nem feltétlenül érvényesült a gyakorlatban a *Statuta* életbelépése után sem, mutatja, hogy Báthori Zsigmondnak 1593-ban Gyulafehérváron kelt külön parancsban kellett felhívnia a szász lelkészek és az egész világi hatóság figyelmét arra, hogy negyedik fokú rokonokat ne eskessenek össze, mert az ellenkezik a régóta fennálló egyházi törvényekkel és rendelkezésekkel („contra constitutiones et leges ecclesiasticis, jam inde ab antiquo observatas”).⁶⁵ A parancs kiadását valószínűleg az váltotta, ki hogy közelebbi vérrokonokat és sógorokat is összeadtak ekkoriban (tulajdonképpen a honterusi *Reformatio* szellemét elfogadva).

Az ingadozást támasztja alá az az adat is, hogy két éven keresztül, 1607-ig hatályban volt egy olyan szász zsinati határozat, amelyben a vérrokonság és sógorság akadályát a negyedik fokról a harmadikra (*inclusive*) szállították le.⁶⁶

(Közvetett érvként szól amellett, hogy az erdélyi szászok az egyházi szabályokból eredő kánonjogi *computatió*t alkalmazták, az a tény is, hogy más hazai protestáns felekezetek házassági jogában is hasonló elvek érvényesültek a házassági akadályok kapcsán. A magyarországi evangélikus zsinatok korabeli határozatai is hasonló szellemben rendelkeztek: például az 1594. évi 2. murányi zsinat (29. kánon) és 1604-es rozsnyói zsinat (V. 3. kánona) egyöntetűen kimondta: „Connubia intra quartum gradum inclusive prohibeantur tam in consanguinitate, quam in affinitate.”⁶⁷ Ezeknél a közösségeknél semmiféle ok nem támasztja alá, hogy a római *computatio* alkalmazását vélelmezzük. Megjegyzendő, hogy az evangélikus bányavárosi

⁶⁵ „[...] ut non deessent, qui contra constitutiones et leges ecclesiasticis, jam inde ab antiquo observatas in quarto etiam consanguinitatis gradu matrimonia contrahere satagerent [...] quatenus leges et constitutiones ecclesiasticis in suo vigore conservari facere dignemur, neque deinceps ad quorumlibet instantiam in prohibito gradu consanguinitatis connubia instituti permittemus. [...] ut nos quoque in posterum dictas leges et constitutiones de ineundis matrimoniis ab ecclesia ordinatas ubique in medio vestri inviolabiliter observare et observari facere debeatis, neque cuiquam matrimonia in gradibus affinitatis prohibitis ulla ratione admittere praesumatis.” Vö. TEUTSCH (1862) i. m. 240–241.

⁶⁶ POKOLY i. m. 106 és 313, hivatkozva: HERRMANN: *Fundamenta Iurisdictionis Eccl. Sax. in Transylv.* 1655. Kézirat Nemzeti Múzeum 498/Q. L. szám 169. §. Az 1605 és 1607 közötti sajátos helyzetet utal még Friedr[ich] SCHULER VON LIBLOY: *Das Statutar-Gesetzbuch der Siebenbürger Deutschen (Sachsen) im lateinischen und deutschen Texte mit comparativen Parallelnoten.* Hemannstadt, Closius, 1856. 169.

⁶⁷ POKOLY i. m. 111–113.

közösségeknél is hozzájárult a világi hatóság a zsinati szabályok megerősítéséhez és a bíraskodást a világi hatósággal egyetértve gyakorolták, aminek fő okát a házassági perek vagyoni jogi vonatkozásaiban kereshetjük.⁶⁸

A reformátusok eleinte enyhébben kezelték a vérrokonság házassági akadályát, de a debreceni hitvallás (1567) a harmadik fokig tiltó rendelkezései⁶⁹ a 17. század közepére a negyedik fokra terjesztettek ki.⁷⁰

Nem lehet talán elhanyagolni annak jelentőségét sem, hogy a világi jog forrásaként a *Tripartitum* is – tulajdonképpen egyetlen házassági jogi szabályként – a vérrokonok közötti házasságot a szent kánonokra és az ország „törvényeire” hivatkozva a negyedik fokig bezárólag tiltotta.⁷¹

A szuperintendens, mint legfőbb fellebbviteli bíró alatt ítélkező, illetve az akadályok alól *dispensatió*kat adó szász egyházi szervek⁷² zsinati határozatokra, a „*Reformatio Ecclesiarum*”-ra, a szász *Statutára* és a külföldi vonatkozó jogi irodalomra (mindenekelőtt Carpov munkáira) támaszkodó gyakorlata a későbbi századokban egy szerves és teljes, bár statikus házassági joggá

⁶⁸ POKOLY i. m. 113–114.

⁶⁹ Debreceni zsinat 24. cikkely: „bárha az írás nem tiltja a házasságot a másod- és harmadfokon: mindazonáltal, hogy a gyengék meg ne botránkozzanak, a harmadik fokon belől nem engedjük meg a házasságot.” Vö. CSIKY i. m. 12.; POKOLY i. m. 116–117.

⁷⁰ Geleji Katona István kánonjai (1646) szerint (68. kánon): „Bár a szentírás a házasságokat a harmad- és negyedfokozaton nem tiltja, mégis, hogy a gyenge hitűek meg ne botránkoztassanak, a mi nemzetünk szokása szerint a vérrokonság negyedik és a sógorság ugyanannyi fokáig meg van nekünk tiltva a házasság.” Idézi CSIKY (1901) i. m. 12. POKOLY i. m. 319. is hasonló értelemben.

⁷¹ *Tripartitum*, I. 107. „*Consanguinitas (et affinitas) enim secundum sacros canones et regni quoque nostri legem usque ad quartum gradum inclusive connubium prohibet atque vetat.*” Az egyházi házassági jog egyértelműen teret nyert mind a középkori Magyarországon és ez így maradt Mohács után is, és ezt a házassági jogot tulajdonképpen az állam által is recipiált jognak lehet tekinteni, amelyet a 16-17. században a felekezetek saját bíróságai alkalmaztak. Vö. CSIZMADIA Andor: A házasság a feudális korban s a tridentini zsinat rendelkezéseinek végrehajtása Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*, 1983/3. 178.

⁷² Eleinte a dékánoknak volt ítélkezési joguk a házassági akadályok ügyében, mint azt egy 1559-es cikkely mutatja: „*Erstlig die blutfreundschaft oder sipphaft in eheligen sachen vnd die Ehescheydung zu yrtheylen sol dem Decano eines ieden oertts gebeyren, nac dem wort gotts vnd ehren.*” Vö. TEUTSCH (1883) i. m. 23. A szuperintendens ítélkezése fokozatosan nyert teret és a 17. század harmadik negyedéig konkurrálni látszott a házassági ügyekben általános fellebbezési fórumnak tekinthető *generalis synodus*sal. A 17. század utolsó felében a dékánok már minden felbontó, illetve elvászató ítéletet kötelesek voltak a szuperintendenshez, mint legfőbb fórumhoz megküldeni. POKOLY i. m. 316.

állt össze.⁷³ Ez a joggyakorlat egészen a 18. század végéig ragaszkodott a vérrokonok és sógorok közötti *impedimentum matrimonii* negyedik kánoni fokozatra való rögzüléséhez.

De térjünk vissza a korábban látott statútumi rendelkezésekhez, most már mindkét (latin, illetve német) nyelvi változatot elővéve:

Az oldalági vérrokonok házasságára tekintettel a *Statuta* (SS. 2.1.5) némi bizonytalanságot hagynak azzal, hogy bár kimondják a negyedik fokot is beleértendő mértékig terjedő házassági tilalmat a vérrokonok között, de nem tisztázzák, hogy az mely fokú rokonok között tekintendő – a későbbi házassági jogi terminológiával élve – bontó, illetve tiltó akadálynak. Csak utóbbiról szól a szakasz: a tilalom ellenére kötött házasság, büntetés terhe mellett érvényben maradhat. A rendelkezés a gyakorlatra hagyja a különbségtételt. De itt legalább tartalmilag fedi egymást a latin és német szöveg.⁷⁴

Más a helyzet – a száműzetés szankcióját nem tekintve – a jusziniánuszi *Institutiones* egyik szakaszából (Inst. 1,10,1)⁷⁵ összevágott másik rendelkezésnél (SS. 2.1.4.)⁷⁶ Itt a német változat jelentős mértékben többet mond, mint a Báthory fejedelem által promulgeált latin szöveg. Hiszen abban szó sincs törvényes viszonyról (*von Blut gesipte freundschaftt*) és egyenes ági sógorságról (*rechte Schwagerschaftt*). A sógorsági akadály illetően becsempészésének

⁷³ POKOLY i. m. 313. és 317. Mindenképpen meg kell említeni Herrmann gyűjteményét, amely – Pokoly szerint – „[...] a szászoknál nagy tekintélynek örvendett, s nem állott sokkal hátrább a külföldi hasonnemű műveknél [...]”

⁷⁴ „Propter majorem sanguinis reverentiam ad quartum usque gradum inclusive nuptiae non admittantur, nisi copula carnalis intercesserit, tunc enim mulcta competente a Iudice irrogata tolerabuntur.” = „Dem Blut zu hoher vnd zu grösserer Ehr beweisung / sollen die Hochzeiten vnd Ehe / bis in das vierte Grad (mit eingeschlossen) nicht zu gelassen werden / es were dann / das die zwo verwandte Persone{n} / sich aneinander fleischlich erkandt hetten / als dann moegen sie / mit gebürlicher gelt straffen vom Richter gestrafft / vngescheiden geduldet werden.”

⁷⁵ „[...] inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinent nuptiae non possunt, veluti inter patrem et filiam vel avum et neptem vel matrem et filium vel aviam et nepotem et usque ad infinitum: et si tales personae inter se coierunt, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur.”

⁷⁶ „Inter eas personas, quae parentum liberorumque locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt; et si tales personae inter se coierint, incestas nuptias contraxisse dicuntur, quarum poena sit exilium.” = „Persone{n} so aneinander als Elter vnd Kinder sich gehalten / beid von Blut gesipter freundschaftt / oder rechter Schwagerschaftt wegen / können sich aneinander zu der Ehe nicht nehmen : Heiraten derhalben solchene zusammen / sie begehren blutschanden / vnd sollen drum aus dem Lande oder gegend / verwiesen werden.”

gyakorlati vonatkozásai kapcsán további források feltárására lenne szükség.⁷⁷

Az, hogy ilyen jelentős tartalmi eltérések gyakran megjelennek a változatok között, mutatják a *Statutával*, mint jogforrással végzett munka nehézségeit a nyelvi rezsim bizonytalansága miatt.

7. A későbbi szász joggal foglalkozó irodalom tanúságtétele

A szászok magánjogának korai elemzői között nem találkozunk olyannal, aki a római *computatio* mellett törne lándzsát.

A később egy történeti munkájával híressé, illetve hírhedtté vált és fiatalon elhunyt *peregrinus* Laurentius Toppeltinus⁷⁸ egy 1661-ben Altdorfban megvédett *disputatio*jában a római jog és az erdélyi szász *Statuta* joga közötti eltérések és egyezések bemutatását vállalta magára.⁷⁹ Ennek során több esetben hivatkozik arra, hogy a szászok normái azért térnek el a római jogtól, mert a kánonjog megoldását vették át. Éppen ezért kézenfekvő lenne, ha a házassági akadályokkal foglalkozván utalna a rómainál eltérő számítási módra, de a vonatkozó témakörben csak azt említi, hogy a kései császári joggal szemben az ágostai vallásúak – Luther nyomán – a lelki rokonságot (keresztszülőséget) nem tekintik házassági akadálynak.⁸⁰

⁷⁷ Valószínűleg a német nyelvű változat papírra vetésénél a honterusi *Reformatio* – fennebb idézett – vonatkozó 8. szakasza is a háttérben lebegett. Megjegyzendő, hogy ezen szakasz értelmezésénél Pokoly is a német változathoz indul ki. POKOLY i. m. 106.

⁷⁸ Toppeltinus (Töppelt), Laurentius (1641-1670), medgyesi származású *peregrinus*, aki kétévnyi altdorfi tanulmányok után Padovában legalább négy évet töltött, és ott több egyetemi tisztséget is betöltött. Később nevelőként Európa több egyetemi városában is megfordult. Történeti munkákat írt és adott ki. A jogi doktori címet Orleans-ban nyerte el. Hazatérése után lokálpolitikai vitákba keveredett és fiatalon halt meg. Joseph TRAUSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, III. Kronstadt, 1871. 400–406.

⁷⁹ *Differentiae Atque Convenientiae Juris Civilis Et Juris Municipalis Saxonum In Transsylvania Adspirante Numine Divino Praeside Nobilissimo, Consultissimo Atque Excellentissimo Viro Dn. Ernesto CREGEL. J. U. D. Et Juris Publici Ac Institutionum Imperialium in Florentissima Academia Altdorffina Professore Ordinario, Ut Et Incluytae Reipublicae Noribergensis Consiliario Gravissimo, Fautore ac Praeceptore AEtatem Suscipiendo Placidiae censurae Eruditorum subjectae a Laurentio TOPPELTINO Medieso Transylvano Avt. Et Resp. Ad d. 20. Martii Altdorphi Typis Georgi Hagen Universitatis Typographi. Anno Christi M D C LXI.*

⁸⁰ TOPPELTINUS i. m. Th. VI.

Ugyanakkor közvetve mégis utal az oldalrokonok távolságának nem római rendszerű számítási módjára a szászok között, amidőn a vérrokonok törvényes öröklési jogának fokok szerinti végső határáról beszél. A szász jog kapcsán megállapítja, hogy – bár kifejezett öröklési jogi rendelkezés nincs a szász jogkönyvben, de a szokásjog alapján – a negyedik foknál távolabbi oldalrokonok már nem örökölnek a *fiscus* ellenében.⁸¹

Néhány évtizeddel Toppeltinus után egy Wittenbergben vitára kerülő dolgozat tárgya is az erdélyi szászok magánjoga volt, amely azonban sokkal mélyebb tudományos igénnyel foglalkozott a *Statuta* szövegével és esetenként az arra épülő joggyakorlattal. A nagyszebeni patrícius származású Georg Reussner,⁸² aki később aljegyzője és szenátora lett szülővárosának az 1690-es évek elején több vitatkozás tárgyává tette a szász magánjogot „*Disputationes ad jus statutarium Saxonum in Transsilvania*” címmel. Az egy könyvbe fűzött dolgozatokat utóbb még kétszer kiadták.

Reussner a *Statuta* vonatkozó rendelkezéseit elemezve a vérrokonságról, valamint a sógorságról beszél házassági akadályként, az egyenesági rokonságot természetjogi akadályként értékelve és azt széles irodalmi és összehasonlító bázison alátámasztva, történeti fejtegetéseket is beillesztve.

Az oldalági vérrokonok között fennálló házassági akadályok kapcsán egyértelműsíti – a magyar szokásjogra is utalva („item Ius Patrium et Hungaricum”) – hogy a kánonjogi *computatio* kerül alkalmazásra a szászok között.⁸³ És ugyanerre az eredményre jut az oldalági sógorság kapcsán is, többször hangoztatva a kánonjogi szabályok figyelembevételét, amelyet a 17. század legjelentősebb szász egyházjogásza, David Herrmann⁸⁴ kéziratosa,

⁸¹ TOPPELTINUS i. m. Th. XXII. „Jure vero Municipali Sax. certus numerus graduum de successione collateralium constitutus non est, de consuetudine tamen, ultra 4. gradum, cujuscunque status aut conditionis collaterales per fiscum excluduntur, cessante omni successione mariti & uxoris, quia inter illos nulla est sanguinis conjunctio, nulla consanguinitas, sed causa duntaxat & principium ...”

⁸² Georg Reußner (1673-1703) wittenbergi jogi tanulmányok után nagyszebeni aljegyző lett és 1701-ben nemesült. 1702-től a szebeni belső tanács tagja, de 1703-ban egy lovasbalesetben életét veszítette. Életére vö. Josef TRAUŠCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen III.*, Kronstadt, Gött, 1871. 109–111.

⁸³ Georg REUSSNER VON REUSSENFELS: *Commentatio Succincta Ad Ius Statutarium Sev Municipale Saxonum In Transylvania.* Lipsiae, MDCCXLIV. 115.

⁸⁴ David Herrmann (?-1682) előbb medgyesi jegyző, majd 1648-tól szászzegebergyi, majd 1668-tól nagybaromlaki lelkész. Több kézirat maradt utána. Herrmannhoz vö. Josef TRAUŠCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen II.* Kronstadt, Gött, 1870. 121–124.

de a gyakorlatban is használt házassági gyűjteményére hivatkozva tekint egyértelműnek.⁸⁵

Jó száz évvel később az erdélyi szászok magánjogának talán első német nyelvű összefoglaló művét jegyző⁸⁶ jogtanár, – a *Statuta* általunk is elemzett két pontjára hivatkozó – Johann Karl Albrich⁸⁷ szerint a szász magánjog az oldalági vérrokonok esetében kifejezetten „bis zum vierten grade bürgerlicher Zählungsart einschließlich” tiltja a házasságot.⁸⁸ Hogy ezen álláspontját mennyire befolyásolta a II. József reformjaiból kiinduló 1790. évi LIX. erdélyi törvénycikk, mely a házassági akadályt oldalágon a kánonjogi második fokra szállította le,⁸⁹ ami a római *computatio* szerint a negyedik fokot jelentette, még vizsgálendő. Az említett törvény akár *argumentum a contrarioként* is szolgálhat: ha korábban nem a kánonjogi számítás uralkodott volna, ezen törvény csak a testvérek közötti házasságot tiltotta volna, hisz a római *computatio* szerint az a másodfok.

Mivel a szász magánjogot elemző, csekély számú modernebb feldolgozások is – egy rövid utalás kivételével⁹⁰ – szinte konzekvensen megkerülik a

⁸⁵ Az oldalági rokonokra nézve: „Deinde, in linea obliqua, ius patrium sequitur vestigia iuris Canonici.” REUSSNER i. m. 125. A sógorságra vonatkozóan: „§. 5. aequae de affinitate ac consanguinitate accipiendum, atque adeo, iure Saxonico Transylvanico, affines, in linea recta in infinitum, in linea autem obliqua, vsque ad quartum gradum, ne in matrimonium coeant, prohiberi; secundum regulam iuris Canonici, aequae nostro iure, teste DAVIDE HERMANNO in *doctrina de gradib. consanguin. et affinit.* approbatam: qui gradus in consanguinitate, illi etiam in affinitate (proprie dicta) prohibiti censentur.” REUSSNER i. m. 127.

⁸⁶ Johann Karl ALBRICH: *Handbuch des sächsischen Privat-Rechts*, Hermannstadt, Hochmeister, 1817.

⁸⁷ Albrich 1810-től csaknem 30 éven át volt a nagyszzebeni gimnáziumban „Professor des Sächsischen Privat-Rechts.” Joseph TRAUSSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen I.* Kronstadt, Gött, 1868.18–20.

⁸⁸ „[...] das zu nahe Verwandtschaftsverhältniß zweier Personen zu einander, da die Ehe unter in gerader Linie Verwandten, selbst im entferntesten Grade, unter Seitenverwandten aber bis zum vierten grade bürgerlicher Zählungsart einschließlich verboten ist; nur daß im letzten Grade die Dispensation Statt findet.”

⁸⁹ 1791: LIX. (erdélyi) tc. a házassági felmentésekről: „Ő szent felsége ebben a nagy fejedelemségben a református, az ágostai és az unitárius valláson levőket az ő hitelveik szerint megengedett rokonsági ízekre, úgymint a harmadik és negyedik ízre nézve a felmentés kérésének a szükségessége alól egyszer és mindenkorra feloldja, a római katolikusok önmagukra nézve az eddigi gyakorlatban maradván meg.”

⁹⁰ SCHULER VON LIBLOY i. m. 169.; Uő.: *Siebenbürgische Rechtsgeschichte. Zweiter Band. Die Siebenbürgischen Privatrechte*. Hermannstadt, Closius, 1868. 217. (Utóbbinál csak utalás az előző helyre.)

rokonsági fokszámítás mikéntjének megjelölését⁹¹ vagy az állásfoglalások nem alkalmazhatók bizonyossággal a 16-17. századi viszonyokra,⁹² mindenképpen érthető az előadásom elején említett fiatal egri kolléga bizonytalansága, s nem biztos, hogy most is sikerült egyértelműen tisztába tennem a tisztázandókat.

Előadásomban talán a „*genius loci*” okán is a házassági akadályok kérdésére koncentráltam, de mindenképpen egy másik előadásra marad a szász *Statuta* egy másik, a rokonsági fokokat előtérbe helyező rendelkezése rejtélyének feloldása.

⁹¹ Felix SUTSCHEK: *Das deutsch-römische Recht der Siebenbürger Sachsen (Eigen-Landrecht)*. Stuttgart, 2000. 95.

⁹² A 19. századi szász szerző, von Sachsenheim az OPTK és az erdélyi magánjogi viszonyok összehasonlítása során azt írta, hogy az evangélikusok között a kánonjogi számítás van használatban. Friedrich VON SACHSENHEIM: *Das allegemeine Bürgerliche Gesetzbuch vom 1. Juni 1811 verglichen mit dem siebenbürgischen Civilrechte*. Wien, Manz, 1856. 148. és 168.

TARTALOM

ZLINSZKY János: Uram, hiszem	7
Bevezető (EL BEHEIRI Nadja - SZABÓ István)	9
SZABÓ István beszéde	11
KOMÁROMI László beszéde	15
Zlinszky János portré (LANTOS Györgyi)	19
Az emlékkonferencia napjának programja	21

A TUDÓS, AZ EMBER...

EL BEHEIRI Nadja Zlinszky János világnézete, a római jog és az egyház társadalmi gondolkodása	29
HEGEDŰS Lilla Zlinszky János és Wilhem Röpke	49

I.
RÓMAI JOG

HAMZA Gábor Észrevételek a tulajdon fogalmáról a római jogban két jelentős monográfia kapcsán	63
JAKAB Éva Testi dolog, testetlen dolog	71
BENKE József Ókori, középkori és jelenkori a magánjogban	95
DELI Gergely A tulajdon mint fétis	115
BAJÁNHÁZY István A „nemo plus iuris elv” a hadizsákmány eladásakor	125
JUSZTINGER János Gondolatok a köztársaság korabeli adóztatás hatékonyságáról az ókori Rómában	147
KÖNCZÖL Miklós Politikai tudás és történeti magyarázat a De re publica II. könyvében.....	161
ERDŐDY János A lex laetoria az oktatás tükrében.....	171
P. SZABÓ Béla A rokonsági fok számításának rejtélyei az erdélyi szászoknál	187

II.
JOGTÖRTÉNET

ANDRÁSI Dorottya „Mint nemzet a nemzettel”	213
---	-----

DRÓCSA Izabella Egy büntetőjogi kísérlet az állami rend fenntartása érdekében.....	227
FREY Dóra Nemzetiségi jogok Magyarországon az 1920-as évek elején.....	251
GEDEON Magdolna Római jogi elemek Kitionich János munkáiban	269
HALÁSZ Iván Jogászképzés a két világháború közötti Csehszlovákiában	283
HORVÁTH Attila A történeti alkotmány és a Szent korona-tan.....	303
KÉPES György A kormányzó.....	333
LIKTOR Zoltán Attila Bella gerant alii, tu felix Austria nube.....	361
PETRASOVSKY Anna Az államforma, kormányforma természetjogi megítélése a 19. században	377
SALAMON László Az 1920/22. évi nemzetgyűlés alkotmányos legitimációja	387
SCHWEITZER Gábor A Magyar Szemle vitacikkei a kormányzói jogkör kiterjesztéséről (1937)	397
SZABÓ István A tradicionális államforma	419
SZABÓ Szilárd Az Osztrák(-Magyar) Monarchia katonai hírszerzésének és elhárításának jogtörténeti vonatkozásai	427

SZIGETI Magdolna A weimari alkotmány tanulságai	439
TAKÁCS Péter Egy „köztes” államforma-kategória lehetőségének mérlegelése Magyarország 1920 és 1944/46 közötti korszakára vonatkozóan.....	445
VARGA Norbert A rendes bíróságok gyakorlata kartellügyekben a két világháború között	463

III. KÖZJOG

BALOGH-Békesi Nóra Gondolatok a bírói hatalom legitimációjának egyes kérdéseiről	483
BALOGH Zsolt A közigazgatási bíráskodás alkotmányos összefüggései	497
CSINK Lóránt Gondolatok az „egyre általánosabb” választójogról	509
SCHANDA Balázs A tulajdoni rendszerváltozás néhány kérdése	519
VARGA Ádám Gondolatok a helyi demokráciáról	525